

ВІДГУК

офіційного опонента **Коберника Олександра Миколайовича**, доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини на дисертацію **Столяренко Олени Вікторівни «Теоретичні і методичні основи виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи»**, представлену до захисту на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.07 - теорія і методика виховання

Магістральний напрям перебудови освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти, що визначений Концепцією Нова українська школа, - гуманістична педагогіка партнерства, особистісно зорієнтована доктрина освіти на основі базових гуманістичних цінностей, що передбачає визнання особистості дитини як центру виховної діяльності, а метою — розвиток творчого потенціалу, формування соціальної активності гуманістично спрямованої особистості, виховання в неї загальнолюдських та національно-культурних цінностей, а виховання у школярів ціннісного ставлення до людини є пріоритетним напрямом їхнього морального розвитку.

До причин, що визначають актуальність даного дослідження, слід віднести ще й такі як загальна соціальна ситуація, що негативно впливає на виховання молоді, поява якісно нових вимог з боку суспільства до особистості, розмитість і девальвацію системи традиційних цінностей, адже ціннісне ставлення до людини ще не стало пріоритетним у системі цінностей і взаємовідносин. Моральне виховання наразі зазвичай є безсистемним процесом, в якому переважають просвітницькі форми. Це свідчить про незадовільний рівень формування в учнів ціннісного ставлення до людини як базового інваріантного компонента вихованості особистості.

Своєчасність і важливість наукового дослідження посилюється ще й низкою обґрунтованих автором суперечностей, зокрема між: новими

соціальними вимогами запровадження педагогічних інновацій, переорієнтації світоглядних установок на людину, виховання до неї ціннісного ставлення як головної умови реалізації гуманістичної парадигми освіти та системою, що склалася в шкільній практиці; обсягом вітчизняних і світових надбань у галузі людинознавства та їх незатребуваністю в освіті; наявністю філософсько-етичних концепцій людини і відсутністю науково-обґрунтованих гуманістично-орієнтованих виховних технологій, які б спиралися на антропологічну методологію, тощо.

Потрібно зазначити, що до сьогодні й сама проблема виховання в учнів ціннісного ставлення до людини не виступала предметом ґрунтовних теоретико-методичних досліджень. Аналіз спеціальних досліджень і педагогічної практики з даної проблеми свідчить, що ця галузь педагогічної діяльності ще недостатньо вивчена і реалізується в практиці роботи шкіл на недостатньому рівні.

Тому дисертаційне дослідження О.В.Столяренко, в якому розглядаються теоретичні і методичні основи виховання ціннісного ставлення до людини в учнів закладів загальної середньої освіти, яке ґрунтується на провідних положеннях Законів України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національної стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, Концепції Нова українська школа, Концепцій національного, громадянського виховання та сучасних психолого-педагогічних досліджень, не викликає сумнівів щодо актуальності і науково-практичної значущості.

Варто зауважити, що дане дослідження виконане в межах науково-дослідної теми кафедри педагогіки і професійної освіти Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського «Методологія і технологія педагогічного супроводу особистісно-професійного розвитку майбутнього вчителя» (номер держреєстрації 011Ш001620) та держбюджетної теми «Теоретико-методичні засади загальнопедагогічної компетентності сучасного вчителя в контексті становлення Європейського простору вищої освіти» (номер держреєстрації 01115Ш02571).

На основі критичного аналізу теоретичних джерел дисертантка окреслила коло питань, які поки що не знайшли наукового розв'язання, що й дало їй можливість коректно обґрунтувати концепцію, чітко визначити теоретико-методологічні засади дослідження, правильно сформулювати його мету, об'єкт, предмет, завдання тощо.

Згідно визначеної логіки дослідження, структура дисертації є науково доцільною, концептуально виправданою і включає в себе вступ, п'ять розділів, висновки та додатки. Робота викладена на 592 сторінках.

Обґрунтованість наукових положень дисертації забезпечується глибоким опрацюванням дисертанткою джерельної бази з проблематики виховання в учнів ціннісного ставлення до людей, адже у списку використаних джерел представленої 109 найменувань.

Зважаючи на те, що розроблена О.В.Столярєнко концепція дослідження передбачає обґрунтування трьох основних компонентів: категоріального (дефініції, проблеми, пояснювальні принципи); теоретичного (гуманістична освітньо-виховна концепція); технологічно-практичного (методичне забезпечення реалізації висунутої мети і завдань), велику увагу звернуто на характеристику загальної методології, визначення наукових засад, концептуальних положень, принципів, методологічних підходів предмета дослідження.

Зокрема, дослідницею досить ґрунтовно аналізуються антропологічні, медико-біологічні, соціально-психологічні, філософсько-культурологічні, морально-етичні, педагогічні дослідження, спрямовані на об'єктивний, різнобічний аналіз діалектики природних і соціальних факторів, що впливають на людину та її виховання. Отже, теоретико-методологічна основа дослідження є науково обґрунтованою, вона базується на засадах філософських концепцій людини (ірраціоналістична, антропологічна, культурологічна, натуралістична тощо), гуманістичної соціально-особистісної теорії виховання, яка розглядає людину як найвищу соціальну і духовну цінність. Як справедливо зазначає дисертантка, саме антропоцентрична модель виховання має найбільшу цінність,

оскільки спирається на розуміння сутності людини як відкритої системи, а виховання, як створення сприятливого для саморозвитку середовища.

У результаті аналізу психологічних, педагогічних, філософських, соціологічних, фізіологічних аспектів досліджуваної проблеми автором здійснено системний аналіз понять, які розкривають проблему й специфіку виховання ціннісного ставлення до людини в учнів закладів загальної середньої освіти. Зокрема автором теоретично обґрунтовано поняття «ціннісне ставлення до людини» як універсальну, комплексну якість особистості, що являє собою інтегроване, системне, багатовимірне, інваріантне утворення, зміст якого розкривається за допомогою інтелектуального, емоційно-ціннісного особистісного і діяльнісно-практичного компонентів; характеризується відображенням в свідомості вихованця значущості моральних знань, уявлень, переконань, гуманістичних мотивів, емоцій, почуттів, ціннісних орієнтацій, що визначають цінність людини, спонукають до дій, які виражають любов до людей; повагу особистої гідності; великодушність; милосердя; моральну активність у протидії будь-яким проявам зла, жорстокості, байдужості, антигуманних учинків; турботливе, чуйне, справедливе, шанобливе ставлення до навколишніх, що реалізується в доброзичливих стосунках, толерантній взаємодії, і в цілому забезпечується осмисленням здобутого у виховній діяльності досвіду гуманної поведінки. Позитивним є те, що автор при цьому не обмежується описовістю, а застосовує аналітико-критичний та історико-логічний підхід.

З метою діагностування вихованості в учнів досліджуваної моральної якості автором розроблено відповідну методику, яка включала критерії когнітивний, мотиваційний, операційно-результативний, що розкриваються за допомогою сукупності вдало відібраних показників, а також адекватний структурі ціннісного ставлення до людини діагностичний інструментарій, який охоплював систему методів і методик: «Мозкову атаку», розроблений автором запитальник «Наскільки ти добра людина?», методику незакінчених речень Н. Богуславської «Моє ставлення до людей», «(^-сортування» В. Стефансона, діагностування соціально-психологічної адаптації К. Роджерса і Р. Даймонда

(запитальник СПА), методику діагностики показників і форм агресії А. Басса і А. Дарки, «Діагностичне виявлення рівня емпатійних здібностей В. Бойко», методику визначення індексу емпатійності учнів, методику діагностики прийняття інших (за шкалою Фейя), «Шкала доброзичливості Кемпбелла», «Експрес-діагностика довіри (за шкалою Розенберга)», «Експрес-діагностика рівня соціальної ізоляції особистості (Д. Рассел і М. Фергюссон)», виявлення особистісної установки «альтруїзм-егоїзм», «Ціннісні орієнтації» М. Рокича, методика для інтегральної самооцінки особистості «Хто я в цьому світі?», «Експрес-діагностика рівня самооцінки», «Оцінка рівня морального розвитку Л. Кольберга». Варто відзначити чітку, методично грамотну організацію педагогічного експерименту, який передбачав проведення діагностичних зрізів у експериментальних і контрольних школах, статистичний аналіз здобутих результатів експериментальної роботи.

У результаті узагальнення одержаних автором на етапі констатувального експерименту даних, ним робиться узагальнений висновок про те, що для значної частини вихованців не характерне ціннісне усвідомлення необхідності морального розвитку, оскільки на тлі загального позитивного ставлення до гуманістичної діяльності багато хто з них не володіє інтегративно-теоретичними знаннями про людину та практично-операційними вміннями і навичками гуманістичних взаємовідносин, налагодження толерантних взаємин, даються ознаки прояви прагматичних, гедоністичних потреб, інтересів, неготовність до духовного саморозвитку, що значно утруднює особистісне духовно-моральне становлення на основі ціннісного ставлення до людини.

Таким чином використання комплексної методики діагностування, значна вибірка досліджуваних (1200 учнів), залучення до дослідження учнів з різних регіонів України, зокрема Вінницької, Житомирської, Хмельницької, Черкаської та Донецької області дали змогу дисертантці забезпечити достовірність здобутих на етапі констатувального експерименту результатів дослідження.

Одним із найважливіших завдань дослідження є обґрунтування науково-методичної системи виховання в учнів закладів загальної середньої освіти

ціннісного ставлення до людини, з яким О.В.Столяренко успішно справляється, адже запропонована нею система є цілісною, структурованою й містить цільову, теоретико-методологічну, змістову, процесуальну, технологічну й оцінювальну-результативну підсистеми.

Не менш важливим доробком дисертантки, з огляду на досліджувану проблему, є визначені організаційно-педагогічні умови ефективного виховання в учнів ціннісного ставлення до людини (розвиток у процесі гуманістичних та педагогічно організованих соціально актуальних взаємовідносин вихованців у колективі; забезпечення особистісно-зорієнтованої суб'єкт-суб'єктної взаємодії і створення ситуацій колективного співробітництва та довіри у процесі залучення учнів до ціннісно-орієнтованої діяльності; оптимізація міжособистісного спілкування учнів за рахунок усвідомлення необхідності розвитку в них здатності поважати себе, розуміти власну особистість (рефлексивність); стійкості до зовнішніх негативних впливів (емоційної стабільності); врахування аксіологічної складової в змісті людинознавства, культивування усвідомлення цінності іншої людини, формування позитивного образу іншого.

Досить ґрунтовно у дисертації представлено й структурно-функціональну модель і технологію поетапного виховання в учнів ціннісного ставлення до людини в гуманістично-орієнтованому освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти, структурними компонентами якої є: процес використання можливостей людинознавства у вивченні дисциплін, позакласна й позашкільна робота з учнями, спрямовані на формування гуманістичної свідомості, гуманістичних почуттів, гуманної поведінки на основі базових цінностей, ефективність яких було доведено в процесі організації експериментальної виховної роботи, результати якої засвідчили позитивну динаміку вихованості в учнів експериментальних шкіл ціннісного ставлення до людей.

Таким чином, найбільш суттєві наукові результати дисертації полягають в тому, що ній на самодостатньому рівні здійснено якісну характеристику

ключових понять, обґрунтовано теоретичні й методичні основи виховання у школярів ціннісного ставлення до людини у філософському, психологічному та педагогічному аспектах; розроблено науково-методичну систему виховання даного особистісного утворення, концепцію дослідження на методологічному, теоретичному та практичному рівнях; окреслено історіографію проблеми розвитку основних положень гуманістичного виховання через соціокультурні, ідеологічні, педагогічні детермінанти; з'ясовано стан вивчення в психолого- педагогічній науці та виховній практиці особливостей виховання у дітей та молоді ціннісного ставлення до людини, розкрито його роль як провідного чинника гуманізації виховання, головного концепту методології гуманістичних перетворень в освіті; розроблено структурно-функціональну модель і технологію поетапного формування ціннісного ставлення до людини в гуманістично- орієнтованому освітньому середовищі; визначено організаційно-педагогічні умови ефективного виховання в учнів ціннісного ставлення до людей.

Дисертаційне дослідження має й вагому прикладну цінність, оскільки одержані результати дали можливість О.В.Столяренко сформулювати ґрунтовні наукові висновки і практичні рекомендації, які можна використовувати в системі загальної середньої освіти, а також у процесі професійної підготовки майбутніх педагогів. Автором розроблено та апробовано діагностичний інструментарій для виявлення рівня вихованості в учнів ціннісного ставлення до людей; технологію виховання у школярів ціннісного ставлення до людини. Розроблені нею програма гуртка «Людина - найвища цінність. Екологія Людини» /24 заняття/ і програма позаурочних виховних годин «Школа - майстерня гуманності» з використанням інноваційних форм і методів, тематика виховних проєктів (класу, школи) на гуманістичну тематику, тренінг «Потік соціальних умінь», а також опубліковані навчально-методичні посібники: «Реалізація принципу гуманізму в діяльності класного керівника», «Виховання гуманності учнів

підліткового віку», «Методика виховної роботи з учнями в літній період», «Моделювання педагогічної діяльності у підготовці фахівця», «Виховання культури толерантних взаємин», «Негативний вплив засобів масової інформації на молодь.

Консультативна практика (інструментарій)» можуть бути використані класними керівниками, педагогами-організаторами та іншими педагогічними і науково- педагогічними працівниками.

У опублікованих за темою дисертації працях (79, із них 7 монографій (дві одноосібних), 8 навчально-методичних посібників (5 - з грифом МОН України), 40 статей у наукових фахових виданнях України та у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз, 24 статті - у закордонних виданнях. Загальний обсяг особистого внеску становить 220 д. а.) послідовно і глибоко викладено ключові наукові положення роботи, висновки та рекомендації. Результати наукового пошуку досить повно апробовані на науково-практичних конференціях різного рівня. Зміст автореферату адекватно відображає основні положення дисертаційної роботи.

Зауважимо, дисертаційна робота характеризується змістовністю та обґрунтованістю викладених позицій, демонструє наукову зрілість дослідниці, високу культуру наукового мислення, здатність автора за допомогою загальних і спеціальних методів синтезувати емпіричний та теоретичний рівні наукового пошуку, аргументовано й переконливо викладати матеріал. Дисертація

О.В.Столяренко містить нові, раніше не захищені наукові положення, а представлені результати у сукупності розв'язують актуальну педагогічну проблему.

Позитивно оцінюючи в загальному дисертаційну роботу, необхідно відзначити, що вона не позбавлена окремих недоліків:

1. Доречно було більш узагальнено запропонувати виявлені автором суперечності, лаконічно і узагальнено представити ключове поняття роботи

«ціннісне ставлення до людей». У роботі визначення досить розлоге і нечітке.

2. Потребує більшого узагальнення і розведення за змістом загальної і часткових гіпотез дослідження.

3. Доцільно було б представити у роботі досвід вітчизняних та зарубіжних закладів загальної середньої освіти у вихованні в учнів ціннісного

ставлення до людей. Це дало б змогу порівняти та використати позитивний досвід такої діяльності.

4. Потребує корекції структурно-функціональна модель науково-методичної системи виховання в учнів ціннісного ставлення до людей.

5. Варто було запропонувати більш чітку модель експерименту, результати якого давали б якісну характеристику вихованості в учнів ціннісного ставлення до людей за всіма критеріями і в цілому, динаміку вихованості в учнів початкової, базової і старшої школи даного особистісного утворення.

6. У роботі неодноразово підкреслюється, що виховання в учнів ціннісного ставлення до людей забезпечується єдністю і взаємозв'язком урочного, позаурочного і позашкільного виховання, однак матеріалу, які б конкретно розкривали цю позицію, у роботі не знаходимо.

7. Як справедливо зазначає дисертантка, на виховання в учнів ціннісного ставлення до людей значною мірою впливає суспільні, регіональні, культурні умови. У той же час у роботі недостатньо уваги приділяється аналізу результатів дослідження в різних регіонах України, сільських та міських закладах загальної середньої освіти. Доречно було би побачити результати дослідження й за тендерними ознаками.

8. Як і значна частина здобувачів, О.В.Столяренко в окремих місцях дисертаційного дослідження, зокрема в першому і другому розділах, дещо захоплюється описом різних теорій, концепцій, фактів, а не їх критичним

аналізом і узагальненням, допускає окремі повтори викладеного матеріалу.

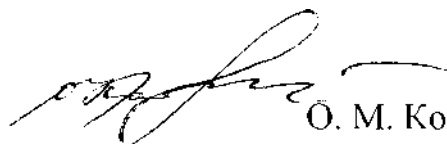
9. У роботі допускаються орфографічні та стилістичні огріхи.

Варто зазначити, що зроблені зауваження суттєво не знижують наукової і практичної цінності здійсненого дослідження.

У цілому аналіз дисертації, автореферату та публікацій автора дає підстави для висновку про те, що дисертація «Теоретичні і методичні основи виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи» є завершеною, самостійно виконаною науковою працею, яка відзначається змістовністю, обґрунтованістю ключових позицій, має важливе теоретичне і практичне значення, повністю відповідає обраній спеціальності й заслуговує на позитивну оцінку. Необхідно відзначити високий науковий та методичний рівень О.В.Столяренко, який проявився у чіткому, коректному плануванні і здійсненні педагогічного експерименту, застосуванні сучасних теоретичних, емпіричних та статистичних методів дослідження.

Рецензоване дисертаційне дослідження відповідає чинним вимогам, які ставляться до докторських дисертацій, зокрема «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567, а його автор Столяренко Олена Вікторівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 - теорія і методика виховання.

Офіційний опонент: доктор педагогічних
наук, професор, завідувач кафедри педагогіки
та освітнього менеджменту
Уманського державного педагогічного
університету імені Павла Тичини

О. М. Коберник

/ Ректор

О.І.Безлюдний

